

Електронне наукове фахове видання "Державне управління: удосконалення та розвиток" включено до переліку наукових фахових видань України з питань державного управління (Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.11.2014 № 1279)

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

№ 3, 2010 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 94

І. А. Медведєв,

к. держ. упр.,

*Харківський регіональний інститут державного управління,
Національна Академія державного управління при Президентові України,
докторант, кафедра державного управління та менеджменту, м. Харків*

ІДЕЯ УНІВЕРСИТЕТУ В УКРАЇНІ: НАПРЯМИ ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИХ ВПЛИВІВ

В статті розглядається проблема ідеї університету в Україні. Автор робить спробу аналізу проблем відносин держави і університету в сучасному суспільстві. Розглядаються напрями державно-управлінських впливів для позитивних змін.

In article touches the problem to ideas of the university in Ukraine. The Author proposes the attempt of the analysis of the problem of the relations state and society in modern world. State-management influence are Considered for positive changes to high education.

Вступ. Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Проблему розвитку ідеї університету в Україні з позиції державно-управлінських впливів можна розглядати в таких напрямках:

- підсилення університетських автономій та свобод;
- розвиток академічної та фінансової свободи в умовах глобальної та національної фінансової кризи (сприяння пошуку альтернативних джерел прибутків, незалежних від державних дотацій);
- державне сприяння ідеї університету як основному інструменту впровадження державної освітньої реформи;
- активізація бібліотечної та видавничої справи в університетах;
- організація взаємозв'язку та взаємозалежності досліджень і викладання, як принципу державної освітньої політики в галузі професійної освіти.

В практиці державного управління всіх країн з розвинутою економікою університети розглядаються, як своєрідні "маяки" розвитку. Разом з тим, отримання прибутку від університетів не вважаються коректним: тобто для даних інституцій розробляється державна політика сприяння, яка перш за все, базується на вкладенні грошей в їх розвиток. Цей розвиток повинен вилитися в вироблення якісного кадрового продукту, який, у свою чергу буде сприяти примноженню капіталу у різних галузях економіки. Тобто, під національними університетами, як сукупністю інтелектуальних корпоративних структур стоїть завдання - *забезпечити майбутній всебічний розвиток держави*. Суспільство, що не розуміє цього, приречене на руйнацію власної позитивної перспективи для наступних поколінь. Саме тому, провідні країни світу намагаються розвивати національні університети через прямі (субсидії безпосередньо навчальним закладам), або ж непрямі (наприклад, пільгові кредити для студентів). Разом з тим, інвестувати тільки кошти в університети, замало. Інвестиції в вигляді інформаційних, кадрових, бібліографічних, організаційних ресурсів можна в даному випадку вважати коректними та виправданими.

В умовах складної демографічної ситуації в Україні, коли депопуляція стає специфічною особливістю майже кожної області, потреба в освітніх послугах університетів не тільки не стає меншою, але й зростає. Крім того, що вища університетська освіта стала вимогою сучасного українського ринку праці, в умовах інформаційного суспільства, з його стрімкими змінами у технологіях, господарських структурах, методах роботи, стилі життя – сучасна людина потребує постійного перенавчання власних компетенцій на національний та світовий ринки праці. Отож, держава змушена піклуватися про організацію освіти "протягом життя" громадян (education on length of whole lifes). На державному рівні потребує оновлення та інноваційного розвитку система підвищення кваліфікації працівників майже всіх галузей, і освіти зокрема.. Ця функція освіти з кожним роком буде набувати нової актуальності, та складності – отож впоратися з її якісною організацією зможуть лише ті університети, які будуть створювати відповідні умови для вільної творчої праці як своїх співробітників (викладачів) так і для споживачів освітніх послуг (студентів).

Разом з тим, загальне зубожіння населення, відсутність будь-якої перспективи на ринку праці в сучасних умовах, призводить не тільки до відмови від освітньої послуги, а й до того, вчорашні студенти замість відвідування занять починають займатися асоціальною діяльністю. Саме ці протиріччя заважають реалізації ідеї національного університету на загальнонаціональному й регіональному рівні.

Крім того, тільки університет, як мобільна професійно-інтелектуальна структура здатний до процесу оновлення та швидкої зміни програм та напрямів навчання. В сучасному світі вже не виникає потреба у професійних конгломератах, і при виникненні нових професій потребує оновлення професійна складова сучасного працівника. Поява нових професій, або переорієнтація вже існуючих на нові умови діяльності потребує динамічного втручання держави у розробку нової концепції підготовки національно-технічної, національно-гуманітарної еліти, здатної протидіяти кризовим явищам в суспільстві. Важливою складовою розвитку університетів також є потреба забезпечення підготовки фахівців, що зможуть забезпечити організацію в Україні виробництва, без розвитку якого країна приречена не

просто "стояти на місці" а взагалі йти назад.

Постановка задачі дослідження полягає у розгляді напрямів державно-управлінських впливів на формування ідеї університету в Україні.

Результати. Актуальність теми дослідження полягає в тому, що питання про те, якими повинні бути університету в сучасній Україні, досить дискусійне.

Такі дослідники державно-управлінських процесів у вищій школі, як М. Скаржинський, В. Чекмарьов, С. Сироткіна, М. Беркович наполягають на тому, що кількість вищих навчальних закладів в Україні є порівняно з іншими європейськими країнами надзвичайно великою. Разом з тим прибічники централізації вважають, що шляхом укрупнення університетів можна здійснювати якісний контроль за грошовими потоками, які проходять через вищу школу.

Ярослав Пелікан в своїх книзі "Ідея університету" зазначає, що у різних університетах, рівно й у міжнародних організаціях на зразок ЮНЕСКО, є чималий досвід втрати ілюзій щодо практики шляхів досягнення мети реалізації ідеалів університетської освіти. На думку Я. Пелікана "майбутнє університетів усіх країн – тобто й майбутнє самих цих країн – значною мірою значною мірою залежить від спроможності віднайти в XXI столітті такі структури, які б дали змогу повніше реалізувати ідеали університету [4, с.42].

Але, разом з тим, автономія і свобода університету полягають у автономії і свободі його суб'єктів (студентів, викладачів, кафедр, факультетів). З позицій державного управління, нас цікавлять не тільки академічна свобода й свобода творчості, а й свобода економічна (фінансова).

Університет, як інструмент реалізації державної освітньої політики є важливим компонентом створення загального інтелектуально-культурного потенціалу держави як у внутрішньому так і у зовнішньому плані.

Величезне значення для України має визначення і формування місця університетів в створенні потужної державно-національної видавничої галузі, яка є стратегічно важливою при формуванні державних позицій у вихованні, освіті, підвищенню загальнокультурного рівня громадян тощо.

Також, не слід забувати, що саме держава повинна слідкувати та намагатися забезпечити організацію взаємозв'язку та взаємозалежності досліджень і викладання, як принципу державної освітньої політики в галузі професійної освіти. Сприяння якісним науковим дослідженням, що здійснюються на відповідному сучасному рівні, є беззаперечною складовою зростання професорсько-викладацького складу університетів. Більше того, бюрократичне гальмування розвитку наукової діяльності, найчастіше призводить до повної деградації університетів. В сучасних умовах держава висуває до університету досить жорсткі умови розвитку наукових досліджень при акредитації. Але разом з тим, існує протидія розвитку свободи наукових досліджень з боку університетської академічної "псевдо еліти", яка не зацікавлена у створенні конкурентного середовища в навчальних закладах. До тих, пір поки дані напрямки не будуть реалізовані, говорити про створення підґрунтя для інформаційного, наукового, методичного, культурного прориву в регіональному та загальнонаціональному масштабі в Україні, не можна.

Стан наукової розробки теми дослідження. Університети в Україні за останнє десятиліття отримали суттєвий організаційних та фінансовий розвиток. Більш того, університети можна вважати тими інституціями на ринку послуг, у які можна вигідно інвестувати капітал, як державі так і приватним інвесторам. Реінвестиції в університетську освіту для більшості українців є проявом саме європейського менталітету нації. Саме таке багатоджерельне і багатоканальне фінансування дало можливість не тільки зберегти університетську освіту, а й дозволило частково призупинити відтік вчених за кордон. На початку незалежності України заборгованості по заробітній плані працівникам ВНЗ інколи перевищувала період більше одного року. Щодо працівників університетських установ, то на них, як на працівниках, що потребують постійного відтворення знань та навичок найвищого гатунку (а це – потреба у новій літературі, комп'ютерній техніці, постійному контакті із закордонними колегами) кризові явища позначаються найскоріше. Разом з тим, можна стверджувати, що у 90-ті роки XX століття в Україні, саме приватні інвестиції дали можливість зберегти в країні вищу освіту[1-3].

Деякі вчені (В. Корженко, В. Креміль,) порівнюють університет із живим організмом, стан якого повинен відтворюватися щоденно. Отож, можна припустити, що університету – як і людині, постійно потрібно поповнювати свої енергетичні ресурси, мати змогу знаходитися в середовищі придатному для життя організму, й мати можливість відчувати свободу рухів. Саме така динамічність й складає характерну особливість університетського духу. Вона ґрунтується на високих темпах розвитку наукової та виробничої сфер, що автоматично зумовлює потребу стрімкої зміни базових знань, умінь та навичок. Провідною ланкою сучасного університету є кафедра, керує якою вчений, який здатен організувати її колектив на постійне оновлення наукової та методичної бази освітніх інновацій. Саме роль керівника структурного підрозділу, під якого цей підрозділ створюється є своєрідним "людино центричним фактором" розвитку та існування університету. Саме з індивідуально зорієнтованих кафедр складається портрет університету XXI століття. Не випадково, Болонська угода підкреслює наявність наукових шкіл, як одну з ідей формування університету. Саме кількістю таких наукових творчих колективів я визначається в сучасному світі реальний потенціал університетів. Потужність кафедри або ж університету визначається не кількістю штатних працівників або ж сумісників, а кількістю та якістю науково-методичної продукції (підручники, методичні посібники, наукові статті, монографії, конференції, семінари); а також якістю підготовки бакалаврів та магістрів. У останніх університет повинен виховати вміння вирішувати нестандартні завдання високого ступеня складності. До того ж, кожний університет в сучасних умовах розробляє власну освітню парадигму, і вносить у свої наукові розробки та специфіку підготовки майбутніх спеціалістів свій власний (специфічний, першоджерельний) досвід, а випускників "озброює" зряддям розробленим у знову ж таки власній творчій лабораторії. Також не можна забувати про умови макросередовища університету. Але теза про те, що в умовах сьогодення навчальний заклад повинен орієнтуватися як на глобальний так національний ринок праці, не викликає заперечень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хосе Ортега-і-Гассет у своїй книзі «Місія університету» говорить: «...жодна інституція не зможе витворити добрих правил, поки твердо не визначить своєї місії, своєї ідеї [1]». З даною тезою не можна не погодитись. В своїх наукових працях сучасні дослідники сфери державного управління освітою в Україні підкреслюють потребу розробки нових навчальних планів, програм, спецкурсів, підручників. Більше того, існує думка, що подібна робота по накопиченню досвіду, або його сенергетичне зростання, у майбутньому повинно дати свої плоди – тобто з усього, що накопичено педагогами, науковцями, державними службовцями треба скласти так званий "курукулум". Але "курукулум" не є концепцією розвитку освіти країни, тим більше його не можна уявити як ідею розвитку національної або ж професійної освіти на рівні країни. Отож сподіватися на мозаїчне створення ідеї національної освіти, годі й сподіватися.

Саме переконання є джерелом ідеї. Переконання виникають у певної нації, соціуму, кола людей в певну епоху – час. Скоріш за все, мова йде про покоління, які повинно випромінювати свій дух, свою ідею. В українській державно-управлінській практиці, певним чином, спрацьовує ще реалізація "радянської ідеї" розвитку.

Але таке запізнення відбувається не тільки в Україні та країнах пострадянського середовища. Народження, формування, виховування (плекання), ствердження та реалізація ідеї освіти відбувається в кожній країні. Ідея освіти як і дитина повинна пройти певні кроки (Лев Толстой "Детство, отрочество, юність"). Кожен з цих кроків – триває 5-10 років. Отож певні чужа (закордонна ідея) або ж попадає в Україну з запізненням, або ж на етапі певного "сурогату". Виникає думка про те, що силкування Української освіти західними експериментами – то є частина невдалого, або ж невдало прописаного експерименту. Свідомість національна в даному випадку, свідомість громадян (педагогів, учнів, батьків) – свідомість соціуму в національному його розумінні - є експериментальним майданчиком. Якщо порівняти запропоновану модель зовнішнього незалежного тестування в Україні з іншими країнами то всі ідеологи цього впровадження Лікарчук І.Л., Раков С.А. підтвердять, що взята за зразок американська, а потім грузинська модель. Безумовно, дана конфігурація показує себе при впровадженні на український ґрунт досить

досконало. Але протиріччя виникають і безумовно будуть виникати з багатьох позицій. Наприклад, порівнювати впровадження зовнішнього незалежного тестування в Грузії (2 млн. населення) та Україну (з населенням у 48 млн.) не можна. І в даному випадку керованість моделі не йде ні в яке порівняння. Теза про те, що більш керованою є менша модель повністю підтверджується. Тим більше, адекватність зусиль по здійсненню управління моделлю порівняти просто не можливо. У американців теж виникає проблеми ресурсів: в Україні вона є основною. Порівнювати інформаційні, фінансові ресурси України та США чи Китаю просто не можливо.

На протипагу даним поглядам Л.Г. Мельник, С.Н. Ільяшенко, Н.С. Ільяшенко вважають, що такі процеси можуть призвести до деградації системи вищої освіти в Україні, що в свою чергу може призвести до хворобливих соціальних наслідків[2]. Але мова йде, перш за все про те, що поки певні моделі в Україні народжуються (або ж дублюються), а до їх впровадження та повної реалізації повинно пройти 15-20 років в США та Європі з'являться нові ідеї. В даному випадку парадокс постійного відставання є беззаперечною проблемою. Більше того, гомогенність європейських університетів, не дивлячись на їх різноманітні відмінності залишається ознакою часу. На нашу думку, відмінності полягають не в інституціях та їх функціях та принципах роботи, а в своєрідності характеру університету. Під характером розуміється певна національна доктрина або ж менталітет. Разом з тим на формування ідеї університету впливають сучасні тенденції в університетських колах, і аж ні як не ступінь реалізації тих чи інших тенденцій. Наприклад, англійський університет можна характеризувати такими рисами:

- консервативність у зовнішніх ознаках навчального закладу;
- багатство;
- спорт;
- культурність;
- професіоналізм;
- недержавний характер провідних університетів.

Але продовжуючи тезу про різниці між університетами можна підкреслити, що це, переважно, не так відмінності між університетами, а відмінності між країнами. І як би розвиваючи цю думку, можна згадати, про те, що в Англії також є й державні університетські заклади, - просто англієць і поняття "держава" розуміє дещо інакше, ніж на континенті"[1,4-5].

Так чи інакше, перед українським дослідником постає питання: "У чому ж полягає національної освіти та виховання, і якою повинна бути ідея сучасного українського університету?".

Гассет зазначає, що "університет – це заклад, де здобувають вищу освіту майже всі ті, хто її здобуває у будь-якій країні". Разом з тим він підкреслює, що "університет – це ніби привілей, який досить важко здобути і важко втримати"[1]. Сучасний конституційний принцип доступності вищої освіти, задекларований і проголошений в Україні не є догмою. Ми добре розуміємо, що не всі ті, хто міг би й мусив її одержати вищу освіту можуть реалізувати своє бажання.

Також, слід зупинитися на місці кваліфікованих працівників в університеті. Мова йде про питання універсальності університету й про те, що професорсько-викладацькому складу треба надати умови для створення потужних наукових, видавничих, навчально-виховних комплексів. Щодо даного підходу то і у Радянському Союзі й у сучасній Україні навчанням в університеті (у формальному розумінні ВНЗ III-IV рівнів акредитації не здивуєш). Радянська влада дбала на початку свого існування про ліквідацію безграмотності, а в період "занепаду" на початку 90-х років XX століття проголошувала тезу про всебічний розвиток особистості, який сьогодні педагогами теоретиками взагалі майже забутий. Тобто відбувається парадоксальна ситуація: з одного боку держава не в змозі дати всім бажаним хоч якусь вищу освіту безкоштовно, і більше того не дає людям отримати ці знання за свої власні кошти, а університетам здійснювати адекватні сучасним українським реаліям маркетингову політику на ринку освіти.

У 30-ті роки XX-го століття іспанець Гассет боявся того, що університети не зможуть впоратися з завданням забезпечити всіх громадян університетською освітою, бо вони не є досить потужними, великими навчальними закладами. В сучасних умовах комбінація денної, заочної, вечірньої та дистанційної форм навчання дають змогу не враховувати даний ризик. Але і в Іспанії першої половини XX століття і в сучасній Україні – розвиток Університету це проблема держави. В цьому наші погляди з Гассетом співпадають.

Щодо сутності університетської освіти то в сучасних умовах можна визначає два напрямки:

- а) навчання інтелектуальних професій;
- б) наукові дослідження і підготовка майбутніх дослідників.

Крім професійного навчання (медики, фармацевти, адвокати, судді, нотаріуси, економісти, учителя природничих та гуманітарних предметів), саме університет повинен готувати державних службовців. Безумовно, не заперечуючи практику підготовки державних службовців в Національній Академії державного управління при Президентіві України та її регіональних інститутах (Харків, Львів, Одеса, Дніпропетровськ), слід зазначити, що провідні університети намагаються теж вирішувати питання по забезпеченню підготовки спеціалістів за спеціальностями "Державне управління". Позитивний досвід з підготовки спеціалістів для державної влади та органів місцевого самоврядування мають Києво-Могилянська академія, Харківський Національний економічний університет, Національний університет ім. Т.Г. Шевченка, Харківський державний університет ім. В.Н. Каразіна.

В сучасній Україні університети повинні розвивати власне науку і організувати і проводити дослідження, а також вчити пізнанню.

Місія сучасного українського університету в ідеалі повинні співпадати з даним визначенням. Чи стоїть наука на першому місці в університеті? Безумовно, можна говорити, що для того, щоб вийти на рівень університету будь-який ВНЗ повинен саме "плекатися" науку. Без потужної наукової школи, без наявності умов для наукової роботи не можливою стає реалізація навчальної, методичної, видавничої та інших видів діяльності. Так як університет в освітній піраміді стоїть над всіма навчальними, науковими, методичними, науково-дослідними інституціями: так само вчений – є основою роботи університету[3].

В процесі дослідження можна зробити висновки про те, що, університет не можна розглядати як сукупність інструментальних засобів, які повинні забезпечити виробництво певних матеріальних цінностей. Цінності інтелектуальні, наукові, дослідницькі можуть і повинні сприяти оптимізації та розвитку виробничих потужностей в державі. Суспільне виробництво, що стрімко випереджає політичні процеси в Україні, здатен опанувати тільки той випускник університету, для якого були створені умови для професійного, інтелектуального, наукового, методичного та іншого зростання. Умовами цього зростання повинні стати напрямки державно-управлінських впливів, тобто:

- підсилення університетських автономій та свобод, що в Україні залишається на досить низькому рівні;
- розвиток академічної та фінансової свободи в умовах глобальної та національної фінансової кризи, який для університетів стає основною проблемою (особливо це стосується державних університетів і вищих навчальних закладів комунальної форми власності);
- державне сприяння ідеї університету, як основний інструмент впровадження державної освітньої реформи, що потребує розробки системи механізмів такого

сприяння;

- активізація бібліотечної та видавничої справи в університетах, що є важливою складовою ідеології та національно-культурного відродження України;
- організація взаємозв'язку та взаємозалежності досліджень і викладання, як принципу державної освітньої політики в галузі професійної освіти, що дасть змогу активізації свободи як студентів так професорсько-викладацького складу.

Напрямами подальших досліджень можуть стати вирішення питання ідеї університету та його місці з позиції як інституції так і корпоративної структури.

Відповідно потребує уточнення термін "концепція університету".

Список використаної літератури:

1. Ідея університету: Антологія / Упорядник.: М. Зубрицька, Н. Балалик, З. Рибчинська; відп. ред.: М.Зубрицька. –Львів: Літопис, 2002. – 304с.: іл..
2. Мельник Л.Г., Ільяшенко С.Н., Ільяшенко Н.С. Vivat Alma Mater; или Хроника палаточной революции в Сумах-2004. Сумы: ИТД "Университетская книга", 2006. – 399с. 48с. Ил.
3. Медведєв І.А. Реалізація ідеї університету: державно-управлінський аспект. / Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (17-18 березня 2009 року, м.Суми). – Сумський ОППО, -Суми: РВВ СОІППО, 2009. –С. 81-82.
4. Pelikan, Yaroslav. The Idea of the University. A Reexamination. – Yale University Press. 1992.
5. Readings, Bill. The University in Ruins. – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1996
6. Ross D. Platos theori of ideas. Oxford, 1951.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2010 р.

ТОВ "ДКС Центр"